

Hikmet Yurdu, Yıl: 5, C: 5, Sayı: 10, Temmuz – Aralık 2012/2, ss. 341 - 349

Dinin Medeni Faydaları*

Şeyh Cemaleddin Efgani

(Mısır Müftüsü Merhum Şeyh Muhammed Abduh'un Üstadı)

Çev. Trabzon Mebusu Hatibzade Emin

Sadeleştiren Yrd. Doç. Dr. Ali Duman

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ali.duman@inonu.edu.tr

I

Din, insan aklına başlıca üç inanç telkin eder ve beşerin nefisini üç temel hasletle süsler. Bunlardan her biri, milliyetin varlığının devamı, sosyal toplumun kuvveti ve medeniyetin de temelidir.

Yine bunlardan her biri bütün kavim ve milletlerde olgunlaşmaya doğru ilerlemeye yöneltir ve mutluluk yolunda başarıya teşvik eder.

Bunlardan her biri, beşer nefisini kötülük, ayrımcılık yapmaktan, anlaşmazlık ve fitne ortaya koymaktan engelleyen birer kuvvettir.

Birinci akide: İnsanın, yaratılmışların en şerefli (eşref-i mahlukat) ve yeryüzünün meliki olduğuna inanması.

İkinci akide: Her din sahibi kendi milletinin, milletlerin en şerefli olduğuna, muhaliflerinin batıl bir yolda gittiklerine sapıklıkta olduklarına inanması.

Üçüncü akide: İnsanın, daha geniş, daha yüce bir aleme çıkıp, çirkinlikler ve kötülükleriyle hüznün ve elem yurdu denilmeye layık olan fani alemden; müddeti tükenmez, saadeti bitmez, elem ve kederden uzak bir baki aleme gideceği hususunda gereken faziletler ve olgunlukları kazanmak için, bu dünya hayatına geldiğine inanmasıdır.

* Bu yazı Sırat-ı Müstakim Mecmuasının Cilt: 3, Aded: 55, 1327 tarihli nüshasının, 41-42. sayfalarında; Cilt: 3, Aded: 57, 1327 tarihli nüshasının 57-58. sayfalarında ve Cilt: 3, Aded: 58, 1327 tarihli nüshasının, 90-91. sayfalarında üç kısım halinde yayınlanmıştır. Biz her üç kısmı birleştirerek sadeleştirmeyi uygun gördük. Yazıların farklı yayınlanış tarihleri sebebiyle her bir yazının başlangıcını roma rakamlarıyla gösterdik.

Bu üç akidenin toplum ve gelişmiş medeniyet üzerinde olan etkileri ve faydala-faydalarında gaflet edilmemelidir.

Bütün insan fert ve türleri arasında bağıllık ve irtibatın, iyi geçinmenin (hüsni-muaşeret) ıslah ve devamı ile insanlığın ebedi saadetini sağlamaya ve akli olgunlukların himmeti ve nefsi faziletler düzeninde olgunluğa ulaşmaya insanları yönelten bu üç akidedir.

Bu üç akideden her birinin kendine mahsus bazı gerekleri vardır

***

Birinci akidenin gerekleri: İnsanın, yaratılmışların en şerefli (eşref-i mahlukat) “yeryüzünün meliki” olduğuna inanmak, kesinlikle aşağılık makamlardan yükselme ve hayvanî sıfatlardan kaçınmasını gerektirir

Şüphe yok ki, bu inanç her kimde ne kadar kuvvetli olursa hayvan sıfatına düşmekten o derece nefret eder. Şüphe yoktur ki, bu nefret ne mertebe güçlü olursa beşeri ruh o oranda akli aleme yaklaşır.

Beşer akli yücelik kazandıkça medeni hukuk yöntemiyle, şahsi hazları yoluyla övülür ki böylece mertebeler kat eden şahıslar olgunluk medeniyetinin gereklerini hazırlar ve kendi derecesine ulaşan vicdan kardeşleriyle insanlar arasında muhabbet kanunlarını ihya etmeye hak ve adalet yöntemini yaymaya muvaffak ve muktedir olurlar.

Zaten insani mutluluğun dünyevi nihyeti için, hikmet ve akıl sahiplerinin bütün gayretleri de bu noktadır.

Bu inanç sayesinde insan, yaşamında ve beşeri münasebetlerinde vahşi hayvanlar ve zararlı canlılardan ayırır. Bunlar ve benzeri vahşi hayvan, haşarat ve böcekler, düşmanlarının zararlarını gidermek hususunda makul bir yöntem edinerek hayatlarını muhafazaya güç yetiremediklerinden daima korku, dehşet ve vahşilik halinde kaçma göçme hayatlarını sürdürürler.

Bu inanç sayesinde, insanoğlunun diğer bir hemcinsini ezmeye ve yok etmeye götüren nefreti ortadan kaldırır.

Bu haller genellikle yabani canavarlar, yırtıcı hayvanlar arasında meydana gelir. İşte bu akidedir ki, sahibini özel sıfatlarla, diğer yaratılmış hayvanlara benzemekten alı koyuyor.

Bu akide, düşüncenin açılmasıyla insanın hareketlerini ıslah, aklını terbiye ederek kuvvetini düzenli, faydalı bir şekilde güzelleştirerek rezil vasıflardan insanı temizliyor.

İsterseniz, bu akideyi inkar edenlerin, insanı da diğer hayvanlar gibi insanların durumlarına ibret nazarı ve basiret gözüyle bir bakınız, neler görürsünüz: Aşağılıkların, sefaletlerin, fücurun, şerhlerin her türlüünü ve son derecelerini.

***

İkinci akidenin gerekleri: Bir kavmin *mensup olduğu milletin milletlerin en şerefli olduğu ve muhaliflerinin batıl bir yolda buldukları* inancında olması, milletin fertlerini o faziletli sınıflar ve milli övünçte diğer milletlerle üstünlük yarışmalarına davet ve akli, nefsi, maddi, manevi, her türlü sosyal meziyetler kısımlarında diğer milletlerden önde ve baskın olmak için birlik ve beraberliğe yönlendirir.

Bu inanca sahip olanlar izzet ve şerefi engelleyici bayağılık hareketlerden kendileri sakındıkları gibi, öte yandan ne nefisleri, ne de millet fertleri üzerinde zulüm ve saldırı yapılmasına kesinlikle razı olmazlar. Bu zilleti milliyetlerine yakıştırmazlar.

Onlar başka milletlerde gördükleri üstünlük ve övünç verici şeylerin daha üstün ve daha mükemmelini kendi milletlerinde göremezlerse üzüntülü olurlar. İnsanın şanından sayılan her türlü yüceliği ve mutluluğu her kavimden daha fazla kendi milletlerine layık görürler.

Bu inanca sahip bulunan kimse milletini zamanın güçlükleri ve musibetleri altında zelil ve kahrolmuş, ilerleme ve medeniyetin meziyetlerinden mahrum kalmış bir felaket halinde görürse artık hamiyet damarları durmaz. Kalbine sükunet gelmez. Bir an bile rahat yüzü göremez. Bütün hayatını milletin varlığına arız olan o felaketin tedavisine adar. Çare bulamazsa üzüntüden ölür gider.

İşte bu akide bütün milletlerin, medeniyetin en üst sınırlarına ulaşması için en sadık yardımcısı, ilim ve fen talebiyle sanayi yaymakta en etkili kaynağıdır. Zorlayıcı bir amir, adil bir veli, baskıcı bir diktatörden daha fazla milleti yüce menzillere ve üstün makamlara ulaştırmaya kadirdir.

Kalbinde bu inanç kaybolmuş olan bir milletin hayatını düşününüz. Bütün tavır ve fiillerinde bezginlik, çalışma ve gayretinde kusur, sahip olduğu güçlerin zayıflamaya dönüşmesi, memleketlerinin fakirlik ve miskinlik içinde olduğunu görecektir, zillet ve

sefalet uçurumlarından yuvarlanmakta olduklarına acıyacaksınız. Hele cahilliğin hü-
hüküm sürmesiyle kendilerini diğer milletler içerisinde tutanların vay haline.

II

Üçüncü akidenin gerekleri: Bu fani/geçici dünyaya –faziletler ve olgunluklar kazanarak - daha yüce bir aleme çıkmak ve yükselmek için geldiği ve daimi bir hayat ve ebedi nimetlere ancak o ilahi alemde ulaşabileceği kimin kalbinde yer tutarsa, bu akidenin gösterdiği yola uyarak aklını, ahlakını hakiki ilimler ve yüce eğitim ile nurlandırır ve temizler. Zira cehaletin doğuracağı eksikliklerin maksada ulaşmakta engel olacağından korkar. O zaman zatında bulunan bedeni kuvvetleri, akli melekelerini yaratılmışlar lehinde ve iyilik eserlerini ortaya koymaya çalışır. Kazanmış olduğu olgunlukları yavaş yavaş ortaya çıkar ve yayılmaya, potansiyel olarak var olan kuvvetleri varlığa çıkmaya başlar. Endişesizce nefsanî yeteneklerini olgunlaştırmaya, kullanmaya gayret eder. Mal kazanmaya yönelirse hayatı yolunda gidemez. Hile ve yalandan sakınır ve suç işleme kapılarından kaçınarak hile ile mal edinmeye tenezzül etmez. Kârını meşru yollardan arar. Mali birikimlerini uygun gördüğü yerlere, uygun gördüğü bir biçimde ve yeteri kadar harcar ve infak eder. Genel menfaatler ve kişisel maslahatların hiç birini unutmaz ve geri bırakmaz. Çünkü bir ceza gününün varlığına inanmaktadır.

İşte hakiki bilgi ve yüce ahlak üzerine kurulan medeniyete doğru gitmeye insanı yönlendiren bu inançtır. Doğru yolda azimle yürümek ise herkesin hakkını bilmesi ve kendi uhdesinde diğerlerinin haklarını gözetmesi esasına istinad eden toplumun devam ve nizamı bu inancın varlığına dayanmaktadır.

Bu inanç, kullar arasında güçlülük ve bağlılığın yegane sebebidir. Zira bağların güçlendirilmesi -bu akidenin hükümleri gereğince- muamelat hadlerini tecavüz etmemekte adaletin kuvvetine sadakat ve güven ile boyun eğmeye götürür.

Bu itikad ezeli rahmetten bir nefestir ki, kulların kalplerine barış ve güvenlik hissini yayar. Güvenlik hissi adalet ve muhabbetin ürünüdür. Adalet ve muhabbet de sahibini kötülük hazlarından kurtararak tam bir medeniyet kürsüsü üzerine çıkan bu akidenin amacı ve sunduğu üstün ahlak, temizlik ağacının meyveleri gibidir.

Zor bir iş değil, bir halk sınıfı hayal ediniz ki, bu inançtan mahrum bulunsun, yalan ve fitneye, hile ve nifaka kaynak olmaz mı? Hileleri, hırs ve mücadeleleri, malları

gasp etmeyi helal saymaz mı? İrfanın yokluğu ile ayıplı, cehalet denizleriyle hastalıklı olan bir halktan ne beklenebilir?

Bahsimizin başında geçen üç hasleti açıklayalım.

Milletlerin neseplerinde babadan oğula miras kalan üç haslet vardır ki, tarihi bilinmeyen ve fakat beşer nefsine dinin nakşetmiş olduğu muhakkaktır.

Birinci Nitelik

Haya

Birinci haslet hayadır. Haya, kötülenmeyi ve hakaret edilmeyi hak eden her şeyi yapmaktan nefsin bunalması ve sıkılması demektir.

Nefislerin kötülüklerden nefret etmesi ve bu suretle toplumun düzeninin sağlanması hususunda bu hasletin etkileri, gerçekten yüzlerce kural ve binlerce denetleyici kuvvetten daha fazladır. Zira beşeri şerre meyilli nefsi, bir kere haya perdesini yırtarak kötülükler ve alçaklıklar işlemeye düşerse ve kendisinden meydana gelen iş ve sözlerde ölçsüzlükler bulunursa, artık onun kötülüğü işlemek ile sosyal düzeni bozmaktan hangi ceza engelleyebilir? Meşhur *Solon*¹ bu noktayı değerlendirerek her bir kötü fiil ve hatayı bir defa işleyene ve hatta yalana bile idam cezası vermek gibi bir aşırılıkta bulunmuştur.

Haya tabiatı, nefsin şerefli olmasını gerektirir. Nefsin şerefli olması bilumum muamelatın dayanağı, aklın sağlam olmasının kaynağıdır. Düzen zinciri ona bağlıdır. Ahitleri ve akitleri koruyan odur. İnsanların sözünde ve fiilinde sebatını hazırlayan sermayesi odur.

Haya, sorumluluk, gayret, hepsi aynı şeydir. İsimlerdeki farklılık –nefsin bir şeyden uzaklaşması veya hayırlı bir işe eğilimi ve muhabbeti gibi- manalar ve haya izleri dolayısıyladır.

Çaba ve gayret, milletlerin ve kavimlerin eğilim ve duygularını ilim ve irfandan yararlanmaya, şeref ve fazilette olgunluk ve yükselmeye gayret ve azimeti desteklemeye ve vakarı, zenginliği artırmaya yönlendirir.

¹ Solon MÖ 640-559'da yaşadığı tahmin edilen, Atinalı devlet adamı ve şair. Geniş bilgi için bkz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Solon>

Hangi bir milletteki gayret ve çaba gibi yüce duygular kaybolursa o millet ilerlemeden yoksun kalır. Refah sebepleri ve umran için gerekli ortam olsa bile yine üşengeçlik ve özensizlik gibi o ayıplı işleri işlemek ve aşırı ahmaklıklar yapmak gibi kötü fiillerden kaçınması sebebiyle zillet ve miskinlik elinde nefeslerini tüketip giderler.

Dostluk ve yakınlık hususunda millet fertleri arasındaki ülfet (dostluk) bağı hep haya melekesine bağlanır. Zira ülfet bağı, hakların korunması ve sınırların bilinmesiyle güçlendirilir ki, bu da o yüce melekenin varlığına bağlıdır.

Haya bir sıfattır ki, sahibini güzel edep ile süsler ve hayvani şehvetlerden uzaklaştırır. Hareket etmeye, durmaya ve bütün işlere bir itidal ruhu sağlar.

Hayanın feyzi öyle seçkin bir tabiattır ki insanı irfan ehlinin eserine hayran kalmaya yönlendirir, eksiklik ve ayıplardan sakındırır ve cehalet bataklığı, zillet ve hakareti kabulden uzaklaştırır. Doğruluk ve güvenlik de bu yüce ahlaktan doğmuş olması hasebiyle aralarında şiddetli bir yakınlık vardır.

Öğretmenlerin, eğitimcilerin eğitim vasıtaları bu özelliştir. Üstün ahlaka davet eden, maddi manevi faziletlerin yayılması ve genelleşmesine hizmet edenler nasihatlerinde onu kullanırlar. Onunla gafilleri irşad eder, tembelleri gayrete getirirler, hareketsiz kalanları harekete geçirir ve aşırı hareketli olanları sakinleştirirler

Devamı var

III

Bakınız, hikmetli bir öğretmen öğrencilerini nasıl terbiye veriyor ve eğitiyor. Diyor ki: haya etmez misin, arkadaşın seni geçti sen geri kaldın!

Bu haslet olmasa, insanları eleştirmenin, azarlamamanın etkisi görülmez, söz fayda vermezdi.

Şu açıklamalardan anlaşıldı ki, haya sıfatı iyiliklerin kaynağı ve üstünlüklerin de kökenidir; ilerleme merdivenidir.

Haya nurlarından mahrum bir takım kof kimseler düşünelim; onlarda açık kötülükler, yasakların çiğnenmesi, pisliklerin işlenmesi, rezilliklerin açığa konulmasından başka ne görmek ihtimali vardır? Onların kötülüklerini tasvir için nefeslerinin hayvani şehvetlere köle; eylem ve iradelerinin de hayvani sıfata etkilerine boyun eğeceğini düşünmek yeter.

İkinci Nitelik

Emanet

Apaçktır ki, insan türünün devamı işlemler ve dengelerle ayakta kalır. Bunların ruhu ise ancak emanettir. Birbirleriyle iş yapanların arasında emanet niteliği bozuk olursa her durumda medeniyet düzeni bozulmuş ve bu sebeple beşeri hayat yok olmaya sürüklenmiş olur.

Bu da pek açıktır ki, bütün milletlerin refah ve rahatı, hayat ve geçim düzeni ister meşrutiyet, ister mukayyet, isterse cumhuriyet olsun, bir hükümetin varlığına bağlıdır.

Hükümet her ne şekilde olursa olsun kamunun işlerinin güzel bir şekilde yönetilmesi işinde her biri birer başka vazife ile sorumlu memurların hizmet ve çalışmalarına muhtaçtır.

Asker, memleket sınırlarını yabancıların saldırılarına uygun olan noktaları bekler.

Zabıta memurları, şehir merkezinde ırzın korunması, cinayet, saldırı ve daha bunlara benzer pis işlere cüret eden beyinsizleri yakalamakla görevlidir.

Mahkemeler yargı/kaza, kanunları geçerli kılmak, anlaşmazlıkları çözmek ve çatışmaları halletmek için çaba harcarlar.

Mal memurları, vatandaşlardan (reaya) kendileri hakkında belirlenmiş vergileri kanuna uygun olarak tahsil ederler. Bunlar gerçekte milletin güvenilir görülen kasaları olup ellerine emanet edilmiş olan memleket hazinesinde koruma ve memurların yardımı kanalıyla mektep, medrese, yol, köprü, hastane gibi toplumun yararına yönelik faydalı işlere ve hükümet katında hizmet eden bütün memurların ihtiyaç ve maaşlarına – durumun gereğine göre- harcarlar.

Yukarıda arz ettiğimiz üzere idari tabakalarda hizmetçi hükümet memurları emanete uygun hareket etmezlerse, kendilerine verilmiş görevlerini faydalı olacak bir biçimde yerine getirmiş olamazlar. Hükümetin üyelerinden sayılan kişilerin emanetine eksiklik gelirse hükümet kurumu yıkılarak toplumda güvenlik ve huzur ortadan kalkar ve kulların hakları tamamen yitirilir. Cinayet ve suçlar yaygınlaşır, ticaret yolları kapanır, fakirlik ve ihtiyaç kapıları açılır, millete ait olan devletin hazinesi boşalır, devlet ve millet için artık kurtuluş çaresi kalmaz.

Hain bir hükümet eliyle idare edilen milletin, fesadın yayılmasıyla ya tamamen yok olacağı ve yıkıma uğrayacağı veyahut diğer bir yabancı hükümetin kudretine esir ve yenik olarak yok olacağı ve yıkımdan daha ağır kötülöklere uğrayacağı, daha berbat aşığılanmalara maruz kalacağında şüphe yoktur.

Fakat malumdur ki, bir kavmin diğer bir kavim üzerine istilada bulunması, her biri toplum bünyesinin birer azası konumunda bulunan üst tabaka erbabının birlik ve uyumuna bağılı olup bu uyum ise emanet yönü ile emanetin hükümlerine uymakla mümkün olabilir.

İşte böylece gerçek ortaya çıktı. İnsanlığın bekasının sağlam ipi, hükümetlerin istikrarının temeli, güvenlik ve mutluluğun yayılma vesilesi, güç ve saltanatın yücelme nedeni, adaletin hem ruhu ve hem de cesedi emanet olduğu anlaşılması oldu.

İsterseniz emanetten uzak bir millet düşününüz. O milletin ihanetler, cinayetler, zilletler, musibetler içinde yok olup gideceklerine tam bir kanaat hasıl edersiniz.

Üçüncü Nitelik

Sıdk

İnsanın muhtaç olduğu şeyler pek çoktur. Hayatın zorunlulukları ve medeniyetin önem arz eden durumları için nihayet yoktur.

İnsan bilmediğı gayb aleminden görmediğı şu görülür aleme bilmeden atılmış bir mahluktur². Ortaya çıkışının başlangıcında ismi anılmaz resmi tanınmaz mutlak bir zayıflık halinde bulunuyor ve güya hayatın mihnet ve meşakkatiyle uğraşmak için büyüyordu.

Gerçi insan dediğimiz şu bedenın görecek, işitecek, duyacak, anlayacak kuvve ve zihin melekeleri varsa da yine bu kuvve ve yetenekleriyle en normal bir ihtiyacını gidermeye, en hafif bir zararını ortadan kaldırmaya tek başına muktedir değildir. Musibetlerin gizli ve faydaların örtülü olduğu yeri keşfetmek için insanoğlu bir takım yetenek ve harici kuvvetlerden yardım almaya kesinlikle muhtaçtır.

Bir şahıs ihtiyaçlarını gidermek ve hayatını devam ettirebilmek konularında diğer bir şahsın aklı yardımlarından ve fikrî yönlendirmelerinden istifade etmeksizin yaşayamaz.

² Yazar, yazının bu kısmında "İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti" (İnsan, 76/1) ayetine göndermede bulunmaktadır.

Demek oluyor ki, insanlığın manevi kuvveti birbirinden yararlanmasına dayanır. Akli önermelerden yararlanma ise haber verme yoluyla mümkün olabilir. Bu sebeple haberin doğruluğuna (sıdk) bitişik bulunması şarttır. Zira bir haber kendi başına gerçekleşen duruma uygun olmadığı takdirde kendisine haber verileni zor duruma sokar ve yok eder.

Evet, yalancı uzağı yakın, yakını uzak, faydalıyı zararlı, zararlıyı faydalı olarak gösterir. Gidersin bitmez, yaparsın olmaz.

Öyle ise doğruluk melekesi şahsın bekasının ve türünün devamının temel rüknüdür. Doğruluk olmaksızın, ne bir hane halkı arasında ülfet, ne de bir memleket sakinleri arasında kardeşlik mümkün değildir.

Doğruluktan uzak sanılan toplumda yalancılığın ortaya çıkaracağı bühtanların, iftiralardan, düşmanlıkların, nifakların, o toplumu ne tür akıbetlere götüreceğini takdir etmek için bir an düşünmek yeterlidir.